

Kitap Tanıtımı

Haussmann'ın Paris'i İhya mı? İmha mı?

Hatice Gökçe¹

Paris'in Kentsel Dönüşümü, Haussmann Uygulamaları
Michel Carmona(çev. M. A. Erginöz)
İstanbul, 2000, FSFYayımları, 416 sayfa.

Giriş:

Kentsel dönüşüm hakkında yapılan çalışmaların ilk başvurusu daima Haussmann'ın uygulamalarıyla neredeyse %70'i dönüşen; kimine göre hafızası silinmiş, imha edilerek yeniden inşa edilmiş; kimine göre ise temizlenmek ve düzenlenmek suretiyle ihya edilerek inşa edilmiş rüya şehir Paris... Paris'in hâlâ tartışmalara konu olan kentsel dönüşümü üzerine akademik çalışmaların ağırlıklı kısmı şehir bölge plâncılar ya da mimarlar tarafından yapılmıştır. Sosyoloji, psikoloji, felsefe vb. bilimsel çalışmaların yanı sıra çok sayıda klasik sayılan romanın ve hikâyenin, şiirin, sinemanın, hatta resmin mekânın üretimi felsefesiyle de yorumlanmıştır.

Prof. Dr. Michel Carmona²'nın, "Paris'in Kentsel Dönüşümü, Haussmann Uygulamaları" kitabı

bu çalışmanın değerlendirme konusu olacaktır. Kitabın Türkçe çevirisini yapan da yine Carmona gibi mimar ve şehir plâncı olan Prof. Dr. Murat Aykaç Erginöz³. Carmona bir hayli geniş hacimli eserinde *Fransa Kralı III. Napolyon*⁴'dan da aldığı destekle Paris'in kentsel dönüşümünün mimarı olana *Seine Bölgesi Valisi Baron Eugene Haussmann*⁵'in uygulamaları merkezinde anlatır. Kimine göre Haussmann, Paris'i muhteşem bir şehir haline getirmek istiyordu ve bu gayesine ulaştı. Kimine göre ise Haussmann'ı gerek dönüşümün yapılacağı alanı önce "seçkin bölge" ilan edip, daha sonra çıkarılan "Seçkin Bölge Kanunu" ile evlerde yaşayan yoksul ve alt sınıfı zorla boşaltarak bütün evleri yıkması; gerekse daha sonra yerine inşa edilen modern binaları yüksek fiyatlar karşılığında burjuvayı yerleştirmesi gibi pek çok konuda eleştirir.

¹İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Uygulamalı Sosyoloji Lisansüstü Öğrencisi
htc_gokce@hotmail.com

²Paris Üniversitesi 4-Sorbonne, Şehircilik Enstitüsü Direktörü ve Sorbonne Üniversitesi Doktora Bölüm Başkanı (Carmona, 2004, s. 11)

³İsviçre'de Cenevre Üniversitesini ve İTÜ Mimarlık Fakültesini bitirdi. Şehircilik doktoru. Birinci doktorası İstanbul Üniversitesinde, ikinci doktorası, doçentlik ve profesörlüğünü Paris4 -Sorbonne Üniversitesinde yaptı (Altınöz, 2004)

⁴III. Napoléon (tam adı: Charles Louis Napoléon Bonaparte, d. 20 Nisan 1808, Paris - ö. 9 Ocak 1873, Chislehurst, İngiltere), 1848-1852 yılları arasında Fransa Cumhurbaşkanlığı yapmış, sonrasında cumhuriyeti yıkarak imparatorluğunu ilân etmiştir. Son Fransa İmparatoru olarak 1870'e kadar hüküm sürmüştür. 1870 yılında II. Dünya Savaşı'ndaki Alman işgaline kadar sürecek Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'ni kuracak olan hareketle devrilmiştir. Fransa'nın doğrudan halkoyuyla seçilen ilk devlet başkanı, aynı zamanda son hükümdardır.

⁵III. Napolyon, tarafından 1853-1870 arasında Seine Valisi olarak kargaşa içindeki Paris'i şık ve düzenli bir metropole dönüştürme misyonuyla görevlendirilmiştir. Daha önce Bordeaux Valiliği de yapmış olan Haussmann 1873 yılında İstanbul'a davet edilmiş, dört ay kaldığı İstanbul'dan bir şey inşa etmeden, fakat Pereire kardeşlerin bankası olan Credit Mobilier'den önemli miktarda kredi sözleşmesini Osmanlı yetkililerine imzalatmıştır (Carmona, 2004).

Paris Tersyüz Ediliyor

Paris şehrinin alanı, XIX yüzyılda 1842 ve 1845 yılları arasında Kral Louis-Philippe tarafından belirlenen askeri alanın, 1860 yılında bir kararnameyle Paris'in eski sınırları surların dışına çıkılarak belirlenmiştir. Günümüz Paris sınırları o dönemde son halini almış, komşu bucakların katılımıyla nüfus sayısında ve faaliyetlerde bir artış gerçekleşmiştir. 1920'li yıllarda bu surlar yok olmuştur, yıkılmıştır, fakat Paris'in fiziksel sınırı merkezi bulvarlar ve kenar bulvarlarıyla hâlâ belirgin durumdadır.

Carmona son derece sade ve akıcı bir üslûpla Avrupa'nın göbeğinde bir şehri adeta tersyüz ederek yeniden inşa eden iki adamın, İmparator III. Napolyon ve onun kudretli valisi Haussmann'ın hikâyeleri ile başlar anlatmaya. Daha önsözünde kitabın tamamına hâkim olan anafikir okuyucuyla buluşur aslında. Carmona bir yandan eleştirir, diğer yandan da deha olarak nitelendirdiği Haussmann'ın Paris'ini muhteşem bir eser olarak aktarır. İmparator tarafından belirlenen misyonu, kargaşa içindeki başkenti şık ve düzenli bir metropole dönüştürmek olan Haussmann da Paris'te onlarca şantiye açarak binlerce bina yıkmış, kenarlarından burjuvaların binalarının yükseldiği geniş bulvar açmış, valilik binaları, tiyatrolar, kiliseler, parklar inşa etmiş, su ve gaz şebekeleri yerleştirmiştir. Yazar bütün bu süreci anlatırken zaman zaman fazla detay ve teferruata girmekle, konuyu bağlamından uzaklaştırmak gibi bir handikapa düşmüştür. Kitabın ilk yarısı Haussmann'ın Paris'in de içinde olduğu Seine bölgesi valiliğine atanmadan önceki tarihî, siyasal ve sosyal süreci aktarmakla hem Paris'in dönüşüm iradesini oluşturan Haussmann ve Napolyon'un psikolojik alt yapısını; hem de Parislilerin çıkıştan önceki son dönemece nasıl sürüklendiklerini anlatarak tamamlanmıştır. İkinci yarısı ise istimlak ve kadastro ile devasa bir şantiye alanına dönen Paris'in sokak sokak, cadde cadde, meydan meydan, yer altından ve yer üstünden izgaralarla önemli merkez ve binaların birbirine bağlanması; birbirine baskın çıkmayan ve ihtişamlı mimarî yapılara yer vermeyen (mimarlar tarafından eleştirilen bir uygulama) genel ve uyumlu binaların

teoriden ziyade analiz edilmek suretiyle tamamlanmıştır.

Haussmann'ın anılarında Paris'in baş piskopozu kardinal *Morlot*'un kendisini kutlayışını iftihar ederek aktarmaktadır. “Girişimleriniz, misyonlarımı destekleyen bir tutum içerisindedir. Yoksul halkın yaşam şartlarını yükselterek ve alışkanlıklarını değiştirerek dolaylı bir şekilde ahlâki sefaletle karşı bir mücadele vermiş oluyorsunuz. Geniş, düzgün ve aydınlık sokaklarda insanlar dar, eğri büğrü ve karanlık sokaklardaki tavırlarını sergilemiyorlar. Yoksulun barkına, ışığı, temiz havayı, suyu getirmekle, yalnızca sağlığı sokmuş olmuyor aynı zamanda da bu kişilerin kendilerine çeki düzen verip temizliklerine önem göstermeleri için onları yüreklendirmiş oluyorsunuz (Carmona, 2004).”

Carmona yine kitabın önsözünde ortaya çıkan eserin uzun yıllar süren bir emeğin ürünü olarak bilimsel çalışmalara, bilim insanlarına ve şehirle ilgili çalışma ve çalışanlara kaynaklık etmesi amacından söz etmektedir (Carmona, 2004, s. 11).

Eser son derece teferruatlı ele alınmasına rağmen eleştiri ve tartışmalar yeterince içeriğe dâhil edilmemiştir. Daha ziyade bütün dünyanın bugün hayran kaldığı temiz, güvenli, ulaşılabilir, düzenli Paris için; işçi sınıfının çok büyük bir kısmının kent dışına sürülmesi teferruattır. Haussmann'a yöneltilen suçlamalara verdiği yanıt ise manidardır: “Evet bir hayli ev yıktık ama bir o kadar da yaptık.”

Haussmann'ın anılarından yola çıkarak temellendirilen kitapta litaretürle bağ kurulmamış; doğal akış içinde geniş bir zaman dilimi hikâye diliyle anlatılmıştır. Olayın merkezi Paris'te meslekî tecrübe olarak konunun ilk muhatabının şehir plâncı bir akademisyen (Sorbonne Üniversitesi Avrupa topraklarındaki en eski üniversitedir.) olması ve yaş avantajıyla mikro ve makro bakış açısını yakalayan Carmona; başta meslektaşları için yetersiz ve tartışılır olmakla birlikte iyi bir eser ortaya koymuştur.

*Hausmannlaştırma*⁶ tarihsel kent merkezlerinin yıkılması ile sonuçlanır. Yozlaşmayı, sağlığa zararlılığı ve kentin eski bölümlerinin sefilliğini abartan taraflı bir retorik ortaya çıkıp bürokratik ve övgüler düzen dilin bir parçası olur.

Tamamen yerle bir edildikten sonra her ne kadar plânlı olsa da bir şehri karakterinden kopartmak suretiyle inşa etmek, Bilge Mimar Turgut Cansever'in ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır. Sokakların, caddelerin, binaların yani dolayısıyla bir şehrin hafızasının silinerek tepeden inme bir siyaset ve icraatla yeniden mekân üretilmesi pek çok düşünür ve bilim adamının eleştirisine maruz kalmıştır.

“Benim kuşağımdan ve daha önceki tarihçiler için geçmiş yok edilemez. Bunun nedeni sadece caddeleri ve meydanları hala tanınmış kişilerin isimleri ve olaylarla anan, barış anlaşmalarını imzaladığı yerle özdeşleyen ve savaş anılarının geçmiş günleri hatırlattığı bir kuşağa mensup oluşumuz değil, kamusal olayların hayatlarımızı oluşturan dokunun bir parçası olmasıdır (Hobsbawm, 2015, s. 16).”

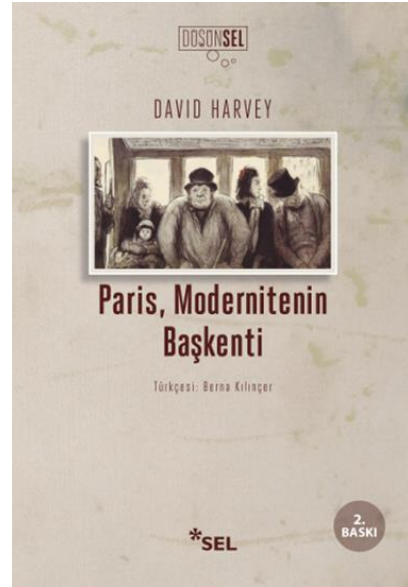
“Geçen 19. Yüzyıl Paris'inin şu özellikleri önemlidir: Ortaçağ yapılarının ve sokak dokusunun yıkımı; hızlı trafik akışına izin veren şık bulvarların yapımı; bu tür bulvarların çoğunun sonuna, bakılmak üzere bir anıt dikilmesi; insanların “kamu içinde mahrem” olabilecekleri yeni kamusal mekânların, pasajların ve kafelerin gelişimi; yeni boş zaman geçirme biçimleri keşfeden insanların olağanüstü karışımı ve turist olarak tanımlanmaya başlayan insan yığınları için belirli turizm yerlerinin ortaya çıkışı. Berman şöyle yazar: “Yaşamın yalıtılmış hücrelerden oluştuğu yüzyılların ardından Paris, bileşik bir fiziksel ve insani mekâna dönüşüyordu (Urry, 2015, s. 369)

Hausmann kimilerine göre bir deha, kimilerine göre ise Robert Bolt'un meşhur oyunundaki “Her Devrin Adamı”⁷dir.

⁶Suçlayıcı iddiaların ileri sürüldüğü ve polemiklerin egemen olduğu bir ortamda ortaya kamusallaştırma faaliyetlerinin aşırıya kaçtığına ima eden, körü körüne yıkımlar, fakirlerin sürülmesi, *Hausmannlaştırma* *Hausmannizasyon* gibi kavramlar çıkmıştır (Carmona, 2004).

Edebiyat, Şiir ve Sinemada Şehrin İtirazı

Yine bir şehir plâncısı olan *Daved Harvey* “*Paris, Modernitenin Başkenti*” kitabında *Balzac, Flaubert, Baudelaire* ve *Zola*'yı insan-mekân ilişkisi üzerinden okuyarak ve karşılaştırarak başlar. Bu yazarların eserlerini “bir edebiyat eleştirmeni değil de bir şehir planlamacısı olarak” okur. Balzac'taki Paris'le *Flaubert*'dekini karşılaştırır. *Goriot Baba, Madam Bovary, Duygusal Eğitim, Oyun Bitti, Nana* ve daha birçok romanı insan-mekân ilişkisi bağlamında ve yeninin sancısını tespit etmek için okur.

Balzac ve onun dönemindeki pek çok kişi, doğru ya da yanlış, kenti sahiplenip onu kendilerine ait kılacaklarına inanıyorlardı. (...) ancak 1848'den sonra kente hâkim olan ve onu kendi özgül çıkarları ve amaçları için biçimlendiren Hausmann ve imarcılar, spekülâtörler ve sermayedarlar, piyasa güçleri olur ve toplumun çoğunluğunu bir kayıp ve mahrumiyet duygusu içinde bırakırlar. Balzac, Flaubert, Baudelaire ve Zola olmak üzere dönem yazarlarında mekân-karakter ilişkilerini, kendi deyişiyle, dikkatli bir şehir planlamacısının gözünden okumak son derece ilginç olsa da, Harvey'in Paris'e ve dönem edebiyatına bakışı bir şehir

⁷Her Devrin Adamı (Özgün ismi: A Man for All Seasons), Sir Thomas More hakkında aynı adlı Robert Bolt'un oyununa dayalı 1966 yapımı İngiliz filmidir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Her_Devrin_Adam, 2003).

planlamacısının mekâna bakışıyla sınırlı değildir. Tüm bunlar, dönemin yazarlarına neyin ilham verdiği, romanlarında yarattıkları sosyal ortamın gerçekte nerelerden beslendiğini de anlatır (Harvey, 2013).

Flaubert'in kenti ne kadar güzel inşa edilmiş, ne kadar güzel döşenmiş olursa olsun içinde ve üzerindeki insan eylemlerine fon görevini görür. Kent cansız bir nesne haline gelir. (Hausmann'ın planlamasında büyük ölçüde olduğu gibi.) Hausmann'ın çalışmalarını tamamlamasından sonra, 1869'da yayımlanan *Duygusal Eğitim*, kenti oluşturan cansız nesnelere ayrıntılı tasvirleriyle doludur (Harvey, 2013, s. 119).

Hausmann geniş ve dümdüz caddeler tasarlayarak, komünlerden kurtulur. Emile Zola, "*Paris'in Karnı*" adlı romanında; aslında tutucu bir mimar olan Victor Baltard'ın, 19. yüzyılın ortalarında, İmparator III. Napolyon'un ve Paris Valisi Hausmann'ın dayatmasıyla çelik kullanarak inşa ettiği Paris Halleri'ndeki canlı yaşantıyı anlatır. O kadar yiyeceği, kısa bir süre içinde tüketen Paris, salt bu özelliği nedeniyle bir canavara benzer. Zola erkeklerin metresleri ve eşlerinin birbirini gözetlediği, insanların herhangi bir iletişim kurmadan bir arada bulunduğu, birlikte yürüyen çiftlerin birbirlerinden çok etrafla ilgilendiği" bu yeni bulvarlarda bir "cafe kültürü" oluştuğunu anlatır (Zola, 2006).

Charles Baudelaire'in 1861 tarihinde yazdığı "*Kötülük Çiçekleri*" adlı şiiriyle, Baron Hausmann'ın tersyüz ettiği bir şehri tasvir eder.

"Artık eski Paris yok, bir kentin biçimi
Hızla değişiyor, yazık! Tıpkı bir ölümlünün kalbi gibi;
Paris değişiyor, ancak benim melankolimde hiçbir şey
Yerinden kıyılamadı! Yeni saraylar, yapı iskeleleri,
bloklar.
Eski dış mahalleler, tümü benim için bir alegoriye dönüşüyor,
Ve benim sevgili anılarım kayalar kadar ağır
(Baudelaire, 2016)."

Sanat tarihçileri eski üslup örneklerinin ne olursa olsun bir kentin toplumsal kent bilincini karakterize ettiğini ileri sürerler. Aralarında Hugo, Balzac, Proudhon, Delvau, Sardou gibi yazarların bulunduğu bazı aydınlar, Hausmann'ın post-liberal kentinin teknik karmaşasını, simetrik ve düzenini bayağı can sıkıcı yenilik bulup eleştirirler. Modern hayatın karşısında başı dönen Baudelaire Paris'i, "hastane, hapishane, kerhane, araf, cehennem" diye tanımlar ve ekler; "Seviyorum seni, rezil başkent".

Paris'in yirmi yıl süren istilâk, yıkım ve inşa dönemi, tam bir "vinçler şehri" görüntüsündedir. 1960'lı yıllarda yaşayan ünlü yönetmen Jean-Luc Godard⁸ Paris'te şehrin ve bireylerin karakteristik özelliklerini kaybedişini "hiçbir-yer" ve "hiçbir-kimse" olarak isimlendirirken, aslında mekânsal değişimle toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiyi vurgular. "Mekân"dan kopuş aslında modern dünyada mekânın paylaşılmış olmasının bir sonucudur. Bireye kalan hiçbir şey yoktur. Bu nedenle Franz Kafka'nın *Şato'sunda* Kadastrocu'nun ölçsüz bir dünyada ölçüp biçeceği bir şey kalmamıştır. Aslında onun kadastrocu olmasının da mantığı budur. Joseph K.'nin denetim toplumundaki devlet kurumlarında yarı baygın halini daha rahat anlayabiliriz.

⁸Paris'in en ünlü caddesinde üzerinde çekilen "Serseri Aşıklar" filmi, kente yabancılaşma ve insanın

"hiç"leşmesini Paris sokaklarındaki kaçma-kovalama hikâyesi üzerinden verir.

Sonuç:

Hausmann uygulamaları Paris'i ihya mı yoksa imha mı etti tartışması kolay kolay bir sonuca ulaşacağı söylenemez. Şehir bölge plâncıların her ne kadar ilgisine mazhar oluyorsa, mekândan bağımsız düşünülemez sosyal bilimlerin de toplum ve kentlerin dönüşümüyle birlikte toplumsal değişim o kadar ilgi odağındadır. Değerlendirmeye çalıştığımız “Paris’in Kentsel Dönüşümü, Hausmann Uygulamaları” kitabının yazarı Michel Carmona “Gerçekten de çok az insan bir şehrin ruhunu bu kadar yüceltebilmiştir(Carmona, 2004, s. 405).” ya da “Şüphesiz Baron Hausmann, Fransa tarihinin verimli bir döneminde olağanüstü bir eser ortaya koymuştur(Carmona, 2004, s. 11).” İfadeleriyle kısmen eleştirilere yer vermekle birlikte, sonuçtan memnundur ve hayranlık duymaktadır. Meslektaş ve “Paris Modernitenin Başkenti” kitabının yazarı David Harvey’in bakışını şu satırlar özetler:“Hausmann Paris’i Batı uygarlığına, hiç olmazsa Fransa’ya lâyük bir başkent haline getirmek istiyordu. En sonunda yalnızca, sermaye dolaşımının gerçek İmparatorluk gücüne dönüştüğü bir kent haline gelmesine yardım etmiş oldu (Harvey, 2013, s. 149-150).”

Doğrusu bütün bu tartışmalara biraz daha nesnel bakmak ve dönemi belki de toplum nezdinde en anlaşılır kılan romanlara biraz daha fazla kulak vermek yeni çalışmaların önünü açabilir.

“Anlatılan senin hikayendir.

Bugünün hikayesi daha anlatılmadı, çünkü henüz kuruluyor, ama hayalet buralarda bir yerde.

İnsan Paris’e bakınca bunu görüyor (Marks, 2016)”.

Kaynakça

Altınöz, M. A. (2004). *Hakkımızda*. Nisan 5, 2017 tarihinde Murat Aytaç Erginöz:

<http://www.muraterginoz.com> adresinden alındı

Baudelaire, C. (2016). *Kötülük Çiçekleri*. Ayrıntı.

Carmona, M. (2004). *Paris'in Kentsel Dönüşümü, Hausmann Uygulamaları*. (M. Şen, D., & M. A. Altınöz, Çev.) İstanbul: FSF.

Harvey, D. (2013). *Paris Modernitenin Başkenti*. (B. Kılınçer, Çev.) İstanbul: Sel.

Hobsbawm, E. (2015). *Kısa 20. Yüzyıl*. (Y. Aloğan, Çev.) İstanbul: Everest.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Her_Devrin_Adam. (2003). Nisan 5, 2017 tarihinde Wikipedia: <https://tr.wikipedia.org/> adresinden alındı

Marks, K. (2016). *Das Kapital*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Urry, J. (2015). *Mekanları Tüketmek*. (R. G. Öğdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Uysal, T. (2010). *Leonardo Benevolo ve Kentleşme Tarihi Üzerine*. Nisan 5, 2017 tarihinde <http://arsiv.mevsimsiz.net> adresinden alındı

Zola, E. (2006). *Paris'in Karnı*. (Y. Tulun, Çev.) İstanbul: Payel.